

Da øl var synd i Stavanger

Fra 1918 til 1940 fantes det bare ett sted for øltørste i Stavanger: Tou bryggeriets utsalg i Nedre Holmegate.

TORN I ØYET: Tou bryggeris ølutsalg i Nedre Holmegate i Stavanger vakte stor forargelse i avholdsfolket. Mange mente Tou brøt loven ved å selge øl fra sine kontorlokaler. (Foto: Byarkivet i Stavanger)

UTSALGET var en torn i øyet på avholdsfolk. Men Tou hadde fått et såkalt «ølbrev» fra Staten på 1800-tallet, som lokale myndigheter ikke kunne ta fra dem. Butikken skulle etter loven ligge ved bryggeriet i Lervig. Avholdsfolkets fellestvalg anmeldte lovbruddet. Men politimesteren falt dem i ryggen og ba Stortinget for andre reglene.

FØR 1907 fantes det øl i alle dagligvarebutikker og 20 skjenkesteder i Stavanger sentrum. Men Totalen, **IOGT** og alle de andre gikk sammen i Avholdspartiet. Ved hjelp av allianser, fikk de stengt krane etter krane. Antall utesteder ble kuttet til ti, så fem, så ingen. Butikkutsalget fikk ti egne butikker, så null. Hvem var disse som ville rive flasker ut av hendene på folk? Det var kristne jær-buer som flyttet til byen og tok seg arbeid i hermetikkindustrien. De hatet overklassens alkoholiserende finkultur, og de som tjente store penger på rusdrikk. Aktieselskapet Tou ble stiftet av sju menn fra overklassen med Børre Rosenkilde som første styreformann. Møllen og bryggeriet ved Tau-elvens utløp i Strand var et gigantforetak. I 1875 fikk de bygget dampskipet «Tou», som fraktet øl til Stavanger.

SPRITFORBUD: I 1919 var det folkeavstemning i Norge, og flertallet stemte for forbud mot sprit og hetvin. Bare Østlandet sa nei. Men ingen var mer mot sprit enn Rogaland, 82,1 prosent stemte for forbud. I 1926 var resten av Norge stort sett lei. Men i Stavanger organiserte avholdsfolket en profesjonell valgkamp med tett mannsoppdekning i alle bydeler. De alkoholglade ved advokatene Kluge, Wyller og Cappelen kom først på banen den siste uka. 58 prosent stemte for fortsatt forbud.

FOLK SOM IKKE var avholds, hadde forskjellige måter å takle den tørrlagte byen på. En periode var det populært å drikke hårvann, på resept fra legen. Fellestvalget ville ha legene til å ta et oppgjør med det forferdelige hårvannet, men bare deres egen dr. Martha Peersen svarte. Da kontakten de Sosialdepartementet og Stortingets avholdsgruppe. Kort tid etter vedtok Stortinget strenge regler for salg av hårvann.

EN ARBEIDSLØS svenske dannet hemmelig ølklubb. Han fikk fraktet 800 ølflasker over fjellet fra Oslo. Flere unge menn skrev under på en erklæring om absolutt taushet. Da politiet rullet opp liggaen, innrømmet medlemmene at de ikke hadde vært helt edru da de skrev under. Hjemmebrenning og smugling var utbredt. I 1923 ble dampskipet «Tysvær» tatt i arrest utenfor Farsund. Mannskapet hadde 5000 liter sprit i lasten, og var så fullt at de var ute av stand til å manøvrere

UMULIG: Åpenlys skjenking – helt umulig i mellomkrigstiden. (Foto: Anders Minge)

ØLTILT: Et teppe som viste at ølsalget var stengt, selv om butikken var åpen. Et vanlig syn til langt ut på 2000-tallet. (Foto: Knut S. Vindfallet)

skipet. En av byens avholdsmenn hadde nesten samme telefonnummer som en sprit-smugler, og fikk stadig telefoner om han «hadde noe på lager?». Da han skjønte hva det dreide seg om, spilte han med og avtalte møtested. Skuffede sidisser ble sitende i timevis å vente på spritlangeren som aldri kom.

ETTER 1926 kunne en bestille fra

Vinmonopolet i Bergen. Da måtte du søke politiet om et spesielt kjøpekort for brennevin. Både Totalen og **IOGT** startet heksejakter for å finne ut om noen av deres medlemmer hadde et slikt kort. Totalen fant syv med kjøpekort. De ble straks ekskludert. Tou-sjef Gustav Arentz var «meget vital og med noe storslagent over sitt vesen». I 1827 lanserte han en storslagen plan: Tou ville bidra med

en million kroner til nytt vannverk i Stavanger, hvis bryggeriet fikk 15 ølutsalg og et par skjenkesteder. Avholdsfolket og Stavanger Aftenblad ble rasende. Vannverket ble aldri noe av.

I 1940 INVADERTE tyskerne; det var karer som ville ha øl. Tou fikk et voldsomt oppsving på grunn av krigen. Inntektene doblet seg. Tyskerne åpnet opp for landsøl – datidens lettøl – i alle butikker, til sterke protester. Fellestvalget argumenterte med «hvilken fare landsølet var for ungdommen». Men de talte for dove ører.

NEDERLAGET: I 1946 var nasjonen i frihetssrus, og mange ville ha annen slags rus på toppen. Avholdsfolket tapte sin første folkeavstemning; det ble Vinmonopol og øl i Stavangers butikker. Men mye av tenkemåten om alkohol levde videre i folkedypet. Veteraner fra puben Dickens kan fortelle at ingen ville sitte nær vinduet på 60-tallet, øldrikkning måtte skje diskret. Helt fram til 2003 hadde Stavanger kortere salgstider for øl i butikk enn andre byer. Ølsalget stengte klokken 13 på lørdager, senere 15. Hver lørdag ettermiddag kokte det av stavgangfolk som kjøpte masse øl i Joker-butikken på Røyneberg, rett over grensa til Sola.

gunnar.gran@aftenbladet.no

KILDER: Ole Kallelid og Leif Kjetil Skjæveland: Avholdsbyen – historien om avholdsbevegelsen i Stavanger og R.A. Lorentzen: Aktieselskapet Tou 1855 – 1955.